

УДК 37.013

**ЗМІСТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ  
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З  
ПСИХОЛОГІЧНОЮ ТА ПЕДАГОГІЧНОЮ КОМПЕТЕНТНОСТЯМИ**

**кандидат психологічних наук, доцент, Боровик Л. В.**

Національна академія Державної прикордонної служби України,  
Україна, Хмельницький

*У статті на основі аналізу низки наукових джерел обґрунтовано, що психолого-педагогічна компетентність офіцерів-прикордонників являє собою сукупність педагогічної і психологічної компетентностей і розпочинає своє формування під час навчання майбутніх офіцерів у відомчому навчальному закладі та вдосконалюється в процесі ними набуття досвіду. Такий висновок базується проведеному у статті аналізі особливостей та психолого-педагогічних завдань професійної діяльності офіцерів Державної прикордонної служби України. Кристалізація поняття «психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників», розуміння її змісту та місця в структурі професійної компетентності та професіоналізму дозволить зробити правильні акценти при реалізації концепції дослідження та створенні умов формування цієї особистісної характеристики.*

*Ключові слова: психолого-педагогічна компетентність, майбутні офіцери-прикордонники, сукупність, задачі професійної діяльності, аналіз, зміст, професійна компетентність.*

*кандидат психологических наук, доцент, Боровик Л. В.  
Содержание психолого-педагогической компетентности будущих офицеров-пограничников и ее связь с психологической и педагогической компетентностями / Национальная академия*

*Государственной пограничной службы Украины, Украина, Хмельницкий*

*В статье на основании анализа ряда научных источников обосновано, что психолого-педагогическая компетентность офицеров-пограничников представляет собой совокупность педагогической и психологической компетентности и начинается свое формирование во время обучения будущих офицеров в ведомственном учебном заведении и совершенствуется в процессе приобретения ими опыта. Такой вывод основывается на проведенном в статье анализе особенностей и психолого-педагогических заданий профессиональной деятельности офицеров Государственной пограничной службы Украины. Кристаллизация понятия «психолого-педагогической компетентности будущих офицеров-пограничников», понимание ее содержания и места в структуре профессиональной компетентности и профессионализма позволит сделать правильные акценты при реализации концепции исследования и создании условий формирования этой личностной характеристики.*

*Ключевые слова: психолого-педагогическая компетентность, будущие офицеры-пограничники, совокупность, задания профессиональной деятельности, анализ, содержание, профессиональная компетентность.*

*PhD in Psychology, Associate Professor, L. Borovyk Contents of psychologic-pedagogical competency of future border guard officers and its relationship with psychological and pedagogical competences / National academy of the state border guard service of Ukraine, Ukraine, Khmel'nitsky*

*In the article, based on the analysis of a number of scientific sources, it is substantiated that the psychologic-pedagogical competence of border*

*guards officers is a totality of pedagogical and psychological competence and begins its formation during the training of future officers in a departmental educational institution and is improved in the process of acquiring their experience. In the article, this conclusion is based on an analysis of the characteristics and psychological and pedagogical tasks of the professional activity of the employees of the State Border Guard Service of Ukraine. Crystallization of the definition of "psychologic-pedagogical competence of future border guards officers", understanding of its content and place in the structure of professional competence and professionalism will allow to correctly set out the emphasis when implementing the concept of research and creating the conditions for the formation of this personal characteristic.*

*Keywords: psychologic-pedagogical competence, future border guards officers, totality, tasks of professional activity, analysis, content, professional competence.*

**Вступ.** Зміни, що відбуваються у зв'язку з реформуванням Державної прикордонної служби України (ДПСУ), та складна обстановка на східних рубежах нашої держави висувають перед офіцерським складом цілу низку проблем, розв'язання яких потребує значного підвищення ефективності виконання функціональних обов'язків, високого рівня професійної компетентності, до складу якої входить психолого-педагогічна компетентність.

Вміння розв'язувати психолого-педагогічні проблеми – це вміння, яке має бути властиве всім суб'єктам професійної діяльності, в тому числі і офіцерам-прикордонникам, причому особливості, власне, їх діяльності накладають відповідний «відбиток» на ці вміння.

Все це зумовлює підвищення рівня вимог до підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Це потребує суттєвої зміни навчально-

виховного процесу у відомчих освітніх закладах, розширення та поглиблення міжпредметних зв'язків, що передбачає ефективне використання навчально-виховних та дидактичних ресурсів всіх навчальних дисциплін, вимагає цілеспрямованої організації роботи щодо формування психолого-педагогічної компетентності майбутні офіцерів ДПСУ.

Проблема професійного становлення особистості, професійної компетентності офіцера-прикордонника, особливості освітньої підготовки майбутніх офіцерів органів охорони державного кордону (ООДК) останнім часом привертає увагу науковців, педагогів та психологів. Науковий підхід до розв'язання питань становлення професіонала сприяє розвитку творчості, підвищенню ефективності та якості оперативно-службової діяльності офіцерів ДПСУ, вдосконаленню форм і методів підготовки кадрів. Для цього необхідним та актуальним є визначення змісту психолого-педагогічної компетентності та її особливостей у відповідності до професійної діяльності. Крім того важливо встановити психологічні аспекти даного особистісного феномену у майбутніх офіцерів прикордонників.

**Аналіз останніх публікацій.** У цьому контексті важливого значення набуває вивчення і врахування вітчизняного та зарубіжного досвіду формування психолого-педагогічної компетентності та особливостей цього процесу. Аналіз останніх публікацій з даної проблематики засвідчив, що відомими психологами та педагогами досліджувались лише деякі аспекти формування даного особистісного утворення. Серед таких, наприклад, Б. Теплов (професійне мислення офіцера), М. Томчук (психологічна готовність до професійної діяльності військового), І. Зязюн, Н. Кузьміна, Г. Костюк, В. Рибалко, В. Сластьонін, О. Маркова, Л. Карамушка (проблеми підвищення психологічної та педагогічної компетентності вчителів та управлінців),

Н. Мась (особливості формування професійної компетентності майбутніх військових психологів), Н.Логвінова (формування професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників) тощо. Слід зазначити, що існуючі напрацювання стосуються або особливостей формування досліджуваної компетентності у цивільних спеціалістів, або аналізу питань формування іншого роду компетентностей у майбутніх офіцерів ДПСУ та військових фахівців. Однак, на жаль, питання особливостей та змісту психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників не знайшли відображення серед сучасних досліджень і тому є особливо актуальними.

Отже, **метою статті** є виділення особливостей та змісту психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, а також встановлення зв'язку цієї компетентності з психологічною компетентністю прикордонних спеціалістів.

**Виклад основного змісту статті.** Для досягнення поставленої мети потрібно, перш за все, провести аналіз особливостей професійної діяльності офіцерів-прикордонників. Це дозволить намітити шляхи формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників та встановити її зміст.

Дане питання потребує глибокого аналізу, оскільки його наповненість та структура дещо відрізняються від змісту досліджуваної компетентності для інших професій. Низка вчених, досліджуючи зміст психолого-педагогічної компетентності спеціаліста, вважають, що до її складу входить психологічна компетентність. При цьому, оскільки ці дослідження стосуються, в основному професії педагога, то вони вважають, що психолого-педагогічна компетентність є однією з складових педагогічної компетентності вчителя.

Про такий підхід яскраво свідчать погляди М. Філоненко, який вважає, що психологічна компетентність включає знання психологічних основ викладання навчального предмета, вікових особливостей та психічних станів студентів, а також закономірностей сприйняття ними змісту навчального матеріалу [1, с. 23]. Аналогічно дослідники Л. Подоляк, В. Юрченко [2, с. 96] трактують психологічну компетентність викладача як нединамічну складову педагогічної свідомості та самосвідомості особистості викладача, котра складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних новоутворень, які за умови єдності функціонування забезпечують оптимальне здійснення педагогом професійної діяльності.

Таке трактування змісту психологічної компетентності педагога є дещо спрощеним для визначення аналогічної особистісної характеристики для офіцера-прикордонника. Це, насамперед, пов'язано з особливостями професійної діяльності зазначеної категорії фахівців та комплексом «психологічних» завдань, які доводиться їх вирішувати у ході цієї діяльності.

Для пояснення даної тези проведемо аналіз особливостей професійної діяльності офіцерів ДПСУ. Такий аналіз дозволить розв'язати три завдання:

- встановити зміст психологічної компетентності офіцерів-прикордонників;
- виділити сукупність психологічних знань, необхідних для якісної та ефективної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до подальшої професійної діяльності;
- визначити зв'язок психологічної компетентності з психолого-педагогічною компетентністю майбутніх прикордонних спеціалістів.

Отже, важливим моментом у професії офіцерів ООДК є незвичні, екстремальні умови професійної діяльності. Режим

роботи офіцера-прикордонника часто змінюється і залежить від ситуації на кордоні. Блокування, пошук і переслідування порушників кордону відбувається у будь-який час доби за будь-яких погодних умов. Інколи трапляється, що порушники чинять опір і навіть застосовують вогнепальну зброю.

Для забезпечення можливості якісного виконання персоналом ДПСУ службових завдань із охорони державного кордону офіцерам-прикордонникам необхідно вміти проводити комплекс діагностичних, інформаційно-аналітичних, прогностичних, просвітницьких, профілактичних і відновно-реабілітаційних заходів, спрямованих на формування та підтримку емоційної стійкості підлеглих прикордонників до впливу різних чинників, характерних для професійної діяльності в повсякденних та екстремальних умовах. Це означає, що одне із завдань офіцера-прикордонника полягає у вивченні та формуванні у підлеглих професійних мотивів, установок і настрою на вирішення різноманітних завдань, здатності переносити високі нервово-емоційні навантаження в обстановці дії психотравмуючих чинників. Вирішення такого завдання означає, що офіцери повинні виявляти інтелектуальні і вольові якості підлеглих прикордонників, рівень злагодженості та згуртованості підпорядкованих військових колективів з метою врахування цих особливостей при проведенні певних оперативно-службових дій; виявляти осіб із нервово-психічною нестійкістю та вживати щодо них необхідних психопрофілактичних та корекційних заходів; визначати морально-психологічний стан прикордонників; проводити психологічну підготовку прикордонників до виконання службових завдань у специфічних екстремальних умовах; здійснювати соціально-психологічну реабілітацію прикордонників, що зазнали впливу стресових ситуацій та ін. Командири, які організують виконання

поставлених службових завдань, зобов'язані забезпечувати психологічну готовність прикордонників до виконання службових завдань у повсякденних і екстремальних умовах діяльності, широко використовувати форми і методи психологічної роботи при організації службової діяльності прикордонників, збирати й аналізувати психологічну інформацію про прикордонників [3, с. 250].

Безумовно, реалізація цих завдань неможлива без відповідної педагогічної підготовки, оскільки якісно і ефективно провести роз'яснювальні, профілактичні, просвітницькі, індивідуальні заходи та здійснювати психологічний вплив можна лише за умови знання основ педагогіки та педагогічної майстерності.

На успішність виконання прикордонниками завдань щодо охорони кордону впливають здібності офіцера, зокрема інтелектуальні, комунікативні, управлінські тощо. Вони являють собою складну структуру, що складається з перцептивних процесів, які характеризуються високим рівнем спостережливості. Важливу роль відіграє емпатія, тобто розуміння психічних станів підлеглого, співпереживання його почуттям і емоціям. Це дає змогу офіцеру-прикордоннику знайти правильний індивідуальний підхід до підлеглого не лише у ході виконання службових завдань, а і під час освітньої та виховної діяльності. Отже, виникає необхідність розвитку відповідних особистісних якостей та здібностей офіцера ДПСУ, які є невід'ємною складовою його психологічної компетентності. Таким чином, високий рівень психологічної компетентності офіцера-прикордонника вимагає відповідної педагогічної підготовки та наявності певних педагогічних та особистісних якостей і характеристик.

Таким чином, психологічну компетентність можна визначити як «...сукупність знань, умінь й особистісних якостей, необхідних для



успішного науково-обґрунтованого здійснення взаємодії, спілкування і взаємин офіцера-прикордонника з особовим складом». [4, с.179]

Насамперед, вона містить у собі мотиваційну готовність до роботи з людьми, безумовна повага й прийняття особистості підлеглого при всіх її недоліках або недосконалої. Психологічна компетентність офіцера виступає основою адекватної рефлексії в ситуації спілкування, забезпечує готовність гнучко змінювати й розвивати відносини з людьми, бажання глибоко розуміти особливості підлеглих, щирість, відкритість у відносинах з ними, критичність до себе, ясне розуміння причин своїх успіхів і невдач, а також упевненість у своїх можливостях надати підлеглим психологічну підтримку й допомогу.

З іншого боку, одним із важливих завдань офіцера-прикордонника є проведення освітньої діяльності у підлеглих прикордонних підрозділах. Тому виникає необхідність у проведенні аналізу змісту педагогічних завдань професійної діяльності офіцерів ДПСУ. Такий аналіз дозволить розв'язати знову три завдання:

- встановити зміст педагогічної компетентності офіцерів-прикордонників;
- виділити сукупність педагогічних знань, необхідних для якісної та ефективної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до подальшої професійної діяльності;
- визначити зв'язок педагогічної компетентності з психолого-педагогічною компетентністю майбутніх офіцерів ДПСУ.

Насамперед, зупинимось на аналізі визначень та змісту педагогічної компетентності фахівця. Зрозуміло, що і у цьому випадку дослідження стосуються професійної діяльності вчителя або викладача.

Більшість науковців (В.Введенський, Р.Гуревич, С.Молчанов, В.Синенко, К.Шапошніков) визначають педагогічну компетентність як

сукупність знань, умінь, навичок та досвіду, а також особистісних якостей педагога. На думку, Н.Бібік, І. Зімня, О.Кучай, педагогічна компетентність викладача визначається його педагогічними знаннями і вміннями, ціннісними орієнтаціями, мотивами цієї діяльності, культурою мовлення та спілкування, здатністю до саморозвитку та творчості, володінням методикою викладання предмету, здатністю до плідної взаємодії з студентами, наявністю відповідних значущих особистісних якостей.

Такий підхід до визначення компетентності є актуальним і для офіцера-прикордонника, але і в цьому випадку особливості професійної діяльності накладають свій відбиток на її зміст. Згідно сучасних вимог до професійних обов'язків офіцерів ДПСУ, на них покладаються функції модератора професійно значущих знань для підлеглих прикордонників. У ході своєї діяльності офіцеру-прикордоннику доводиться вирішувати освітньо-виховні завдання, для ефективного виконання яких потрібно мати неабияку педагогічну підготовку, досвід та сформовану сукупність необхідних педагогічно важливих особистісних якостей. А це і є педагогічна компетентність, яка досягне достатнього рівня лише за наявності психологічних знань та умінь.

Дослідник Є.Ісаєв вважає, що перед сучасним педагогом ставиться вимога володіти цілою гамою спеціальних та професійних умінь, пов'язаних з його психологічною підготовкою. З його міркувань, основу педагогічної діяльності складає психологічне знання як учіння про сутність людини і закономірності її розвитку. Тому стає необхідним підвищення психологічної грамотності сучасного педагога. Є.Ісаєв підкреслює, що плідна робота викладача та сучасний освітній процес повинен будуватися лише на творчій основі, ядро якої

складають психологія та педагогіка розвитку [5, с.47-49]. І з цим важко не погодитись.

Таким чином, для успішного вирішення педагогічних завдань професійної діяльності офіцерам-прикордонникам необхідною є психологічна підготовка. Вони повинні вміти проводити психолого-педагогічний аналіз процесу підготовки підлеглих прикордонників у ході реалізації різних форм навчання, прогнозування психологічних труднощів засвоєння навчальних дисциплін у тих, хто навчається, проводити оцінку психологічного здоров'я навчальних груп і розробку способів використання їх психосоціального потенціалу в підвищенні якості освітньої та виховної роботи. Все це вимагає наявності знань про психічні процеси, стани, властивості підлеглих, про соціально-психологічні процеси, які можуть мати місце у підрозділах (навчальних групах), про методи психологічної діагностики та впливу.

Така підготовка дасть змогу офіцеру ДПСУ знайти правильний індивідуальний підхід до підлеглого не лише у ході виконання службових завдань, а і під час освітньої та виховної діяльності.

Слід відмітити також, що від психічного стану командира-прикордонника багато в чому залежить механізм колективного настрою. Тому офіцер повинен не тільки добре знати психологічні механізми, але й уміти використати їх в інтересах регулювання своєї психіки, оскільки він є певним еталоном, на який рівняються підлеглі, і, який наслідують. Для цього кожному офіцеру-прикордоннику слід навчитись контролювати свої емоції, здійснювати саморегуляцію і самоконтроль, за будь-яких умов зберігати дієздатність і рівний тон у відносинах. А для цього йому необхідно мати певний запас психологічних знань і постійно його поповнювати, тобто самовдосконалюватись.

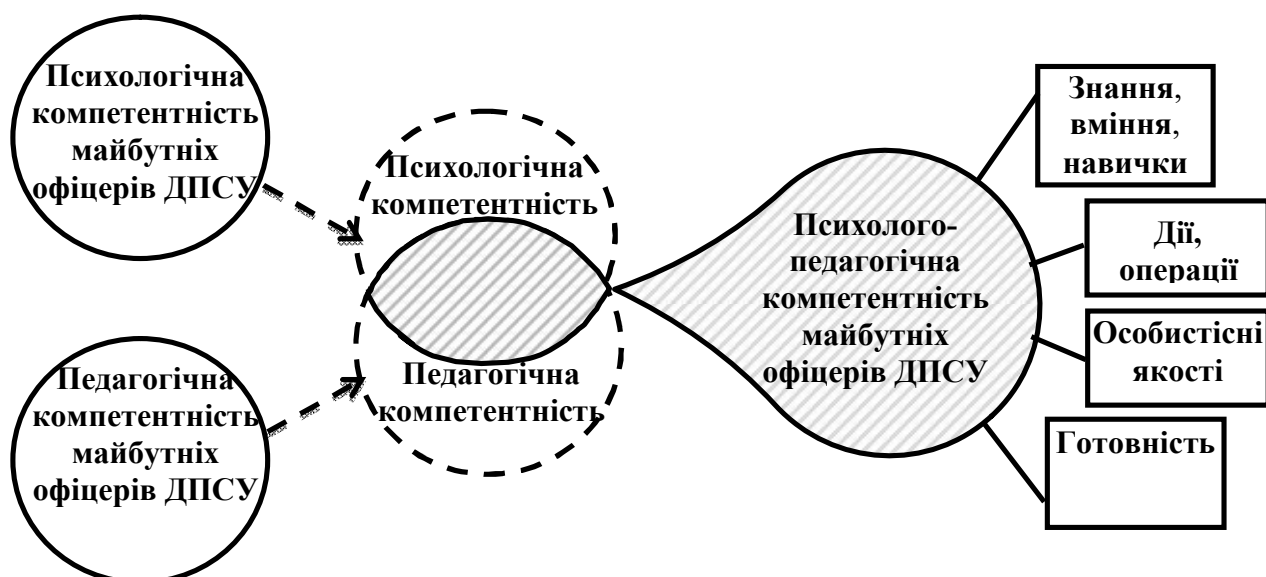
Підсумовуючи вище сказане та погоджуючись з думкою багатьох учених, слід відмітити, що до складу педагогічної компетентності обов'язково повинна входити психологічна компетентність.

Таким чином, має місце «подвійне» включення, а, саме, з одного боку психологічна компетентність офіцера-прикордонника включає педагогічну компетентність, з іншого – педагогічна компетентність офіцера ДПСУ обов'язково включає психологічну.

Тому, психолого-педагогічна компетентність офіцера ООДК – це новоутворення, яке являє собою перетин педагогічної та психологічної компетентностей. Зрозуміло, такий особистісний феномен офіцерів-прикордонників є більш розвинутим у порівнянні з майбутніми офіцерами прикордонного відомства, оскільки підкріплений досвідом. Він розпочинає формуватись ще під час навчання у відомчому закладі вищої освіти. Отже, слід приділити особливу увагу відповідній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників.

Таким чином, у подальшому будемо вважати, що психолого-педагогічна компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників являє собою сукупність психологічних і педагогічних знань, умінь, навичок, адекватних освітнім ситуаціям дій та операцій, особистісних педагогічно та психологічно важливих якостей, а також особистісну готовність до успішної взаємодії й спілкування з підлеглим особовим складом та до вирішення освітньо-виховних завдань майбутньої професійної діяльності.

Наочно представлені міркування можна подати у вигляді схеми (рис.1):

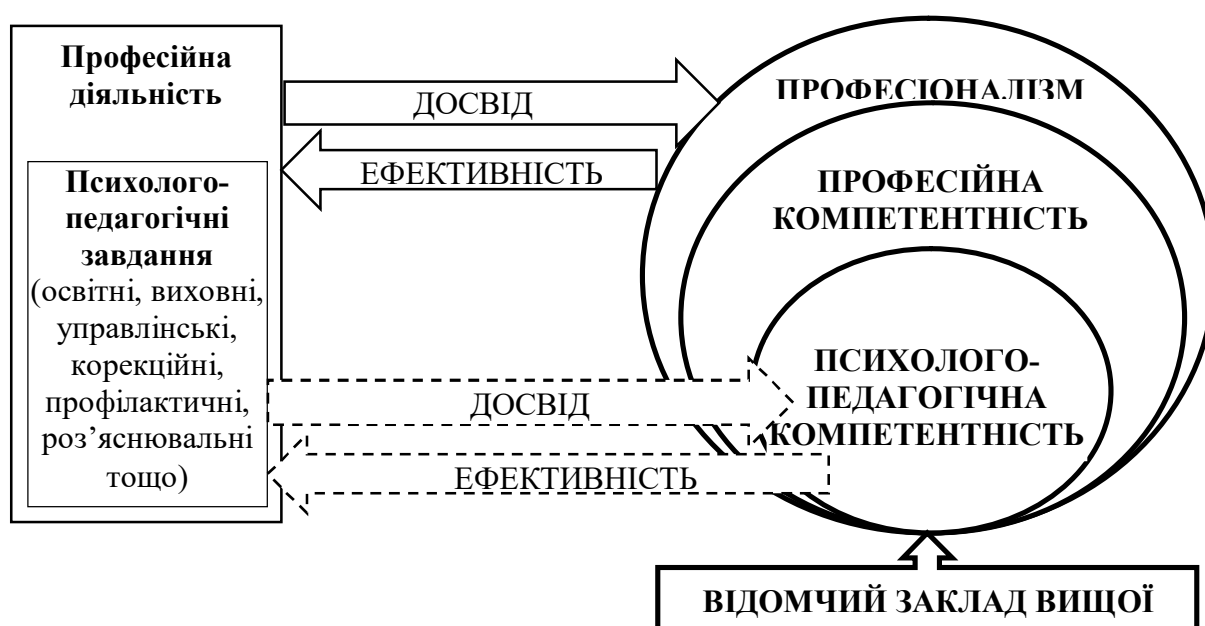


**Рис. 1. Схематичне представлення природи та змісту психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників**

Слід зазначити, до досліджувана особистісна характеристика обов'язково входить до складу професійної компетентності майбутніх офіцерів ДПСУ та впливає на ефективність їх професійної діяльності у майбутньому. Оскільки, як вже зазначалось, ця діяльність має низку психолого-педагогічних завдань, а. отже, постає нагальна потреба у відповідній підготовці, як в особистісному плані (особистісні важливі якості, готовність), так і в когнітивно-діяльній сфері (вміння, знання, дії, операції), тобто схематично (рис.2):

**Висновки та перспективи подальших розвідок.** Підсумовуючи все вищесказане, слід зазначити, що наявність психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонник забезпечує ефективність професійної діяльності та вдосконалюється в процесі її виконання. Ця особистісна характеристика, в нашому випадку, являє собою сукупність (об'єднання) педагогічної та психологічної компетентностей і розпочинає своє формування під час навчання майбутніх офіцерів-прикордонників у відомчому навчальному закладі й розвивається в процесі набуття досвіду. Такий висновок зроблено

на основі аналізу особливостей та психолого-педагогічних задач професійної діяльності офіцерів ДПСУ. Кристалізація поняття «психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників», розуміння її змісту та місця в структурі професійної компетентності та професіоналізму дозволить зробити правильні акценти при реалізації концепції дослідження та створенні умов її формування.



**Рис. 2. Місце та роль психолого-педагогічної компетентності в структурі професійної компетентності та професіоналізму офіцерів-прикордонників**

### **Література:**

1. Філоненко М. М. Проектування навчальних занять у системі вищої медичної освіти на основі компетентнісного підходу / М. М. Філоненко // *Медична освіта: науково практич. журнал.* –2016. – № 1(69). – С.47-49.

2. Подоляк Л. Г. *Психологія вищої школи: [текст] підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К.:Каравелла, 2011. – 293 с.*
3. *Основи військової психології: Навчальний посібник / За заг. ред. С. Д. Максименка. – Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2002. – 532 с.*
4. Боровик Л. В. *Зміст психологічної компетентності офіцера-прикордонника /Л. В. Боровик// Eurasian Academic Research Journal. – 2018. – № 1 (19). – С. 173-179.*
5. *Исаев Е. И. Психология в высшей школе: проблемы проектирования психологического образования педагога / Е. И. Исаев// Вопросы психологии. – 1997. – №6. – С. 48–57.*

**References:**

1. *Filonenko M. M. Proektuvannia navchalnykh zaniat u systemi vyshchoi medychnoi osvity na osnovi kompetentnisnoho pidkhotu / M. M. Filonenko // Medychna osvita: naukovo praktych. zhurnal. –2016. – № 1(69). – S.47-49.*
2. *Podoliak L. H. Psykholohiia vyshchoi shkoly: [tekst] pidruchnyk / L. H. Podoliak, V. I. Yurchenko. – K.:Karavella, 2011. – 293 s.*
3. *Osnovy viiskovoi psykholohii: Navchalnyi posibnyk / Za zah. red. S. D. Maksymenka. – Khmelnytskyi: Vyd-vo NAPVU, 2002. – 532 s.*
4. *Borovyk L. V. Zmist psykholohichnoi kompetentnosti ofitsera-trykordonnyka /L.V.Borovyk// Eurasian Academic Research Journal. – 2018. – № 1 (19). – S. 173-179.*
5. *Ysaev E. Y. Psykholohyia v vysshei shkole: problemy proektyrovanyia psykholohycheskoho obrazovanyia pedahoha / E. Y. Ysaev // Voprosy psykholohyy. – 1997. – №6. – S. 48–57.*